

• Philip van Dijk naar
Gottfried Kneller, portret
van mr Aernout van Citters
(1633-1696). Particuliere
collectie. Foto Joop van
Putten.

Zeeuwse portretkunst

De elite van de 18de eeuw

Tekst Jim van der Meer Mohr

Door de eeuwen heen liet de Zeeuwse elite zich graag en veel portretteren. Dat was al in de 16de en 17de eeuw, maar met name in de 18de eeuw zijn er bijzonder veel portretten gemaakt. Stadhuismuseum Zierikzee staat daarbij stil met *Zeeuwse portretten uit de achttiende eeuw*. Uit deze tentoonstelling en gelijknamige publicatie blijkt onder andere dat sommige Zeeuwen het niet hielden bij een eenmalige opdracht.

Toen ik in 2014 voor het Zeeuws Museum een advies over de schilderijencollectie opstelde, viel mij op wat een enorme veelheid aan portretten van de 16de tot de 20ste eeuw in het depot bewaard wordt. Er zitten prachtige stukken tussen en hoe jammer is het dat die zelden getoond worden. Dit zijn portretten van het Zeeuws Museum zelf of stukken die in langdurig bruikleen aan dit museum zijn afgestaan door het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, kortweg Zeeuws Genootschap genoemd. Veel van deze portretten zijn door Zeeuwse families als Bodddaert, Van Citters, De Witte van Citters, Snouck Hurgronje en Schorer aan het museum of het genootschap gelega-

teerd of geschonken. Deze eerste 'kennismaking' heeft geleid tot een aantal publicaties waarin ik aandacht heb geschonken aan enkele portrettisten die in de 18de eeuw in Zeeland actief zijn geweest. De 18de eeuw is immers nog veel te weinig bestudeerd. Zo ontstond het idee om nu die hele 18de eeuw in kaart te brengen.

Philip van Dijk

Uit het onderzoek naar de Zeeuwse portretkunst in die periode is mij gebleken dat er tot het laatste kwart van de 18de eeuw vrijwel geen lokale kunstenaars aanwezig waren die konden voorzien in de grote vraag naar portretten. Uit de eerste decennia van de 18de eeuw zijn twee portretten bekend die de niet zo talentvolle Jan Bodezon (?-1719/1722) heeft gemaakt van het echtpaar Hendrik Pookx (1649-1739) en Maria van Waard (1655-1738). Iets meer zwier had de kunstenaar Dirk Vlietland (werkzaam eerste helft 18de eeuw) van wie portretten bekend zijn van mr. Johan Assuerus Schorer (1690-1752) en die van het echtpaar Steengracht-Spiering, maar dat was het ongeveer wel. Om toch in de vraag naar portretten te kunnen voorzien, kwam al in 1708 de kunstenaar Philip van Dijk (1683-1753) naar Middelburg, die er toen tien jaar is gebleven. De bekende 18de-eeuwse biograaf Johan van Gool vertelt hoe Van Dijk

na zijn leertijd in Amsterdam naar Middelburg trekt, 'ziende dat te Amsterdam niet veel kans voor hem was om zijn geluk te beproeven.' Zo, vervolgt Van Gool, 'vertrok hy eens naar *Zeelant*, en horende dat *Middelburg*, de voornaemste Stadt dezer Provintie, toen luttel voorzien was van bequame Meesters, nam hij het besluit om nevens zijne Vrouwe, die hy kort te voren getrouwt had, zich metter woon daer neder te zetten; het geen voorviel in 't jaer 1710.' Deze stap bleek een juiste te zijn geweest. Tien jaar lang heeft hij er gewoond en gewerkt en tal van portret-opdrachten vervuld. Toen hij zich daarna in Den Haag had gevestigd, bleef hij tot 1750 'met een jaerlyks reisje naer Zeelant', zoals Van Gool het omschreef, terugkeren om portretten te maken voor de Zeeuwse elite.

De manier waarop hij manchetten schildert is zijn handelsmerk

Philip van Dijk heeft voor alle bekende families gewerkt, waarvan de familie Van Citters echter wel de kroon spant. Voor deze en aanverwante

families heeft hij zo'n 25 portretten gemaakt. Een belangrijke opdracht die hij van de familie Van Citters heeft gekregen was om een kopie op ware grootte te maken van het portret dat Gottfried Kneller (1646-1723) in 1692 heeft geschilderd van mr. Aernout van Citters (1633-1696), toen deze in Londen ambassadeur was. Deze kopie is voorzien van een zeer fraaie lijst waarop het wapen Van Citters prijkt (zie pagina 58). Aernout van Citters geldt als stamvader van de familie. Hij was de zoon van Aernout van Ceters (1561-1634), heer van Gapinge, en diens vierde vrouw, Anna van der Stringe (1591-1671), telg uit een voornaam Zeeuws geslacht.

Jean Appelius en Jan Palthe
In het midden van de 18de eeuw vestigde de uit Duitsland afkomstige Jean Appelius (1721 - na 1790) zich in Zeeland. Hij is in 1721 in Hanau geboren als zoon van de portrettist Johan Heinrich Appelius (?-1733) en Jeanne Marie Aubry (1695-1754). Vader Appelius was dus eveneens kunstenaar en stond bekend als 'Maitre d'École in Hanau, hochgräfl. Hanauischer Hofmaler'. Een jongere broer van Jean Appelius was ds. Louis Appelius (1725-1797) die zich al in Middelburg gevestigd had, waar hij van 1751 tot 1791 predikant was van de Waalse Kerk. In 1766 is hij als weduwnaar van Marguerita Cornelia

* Jean Appelius, portretten van Jacob van Citters (1708-1792) en Anna Sara Boudaen (1718-1781). Beiden collectie Zeeuws Genootschap, Middelburg.

van der Poest (??) getrouwd met Clasina Jacoba Sprenger (1731-1802), een dochter van de Waalse predikant in Veere ds. Jean Daniel Sprenger en Jacoba de Kokelaer. Deze Clasina Sprenger kwam uit een vooraanstaande Zeeuwse familie en het is aannemelijk dat Louis Appelius zijn broer Jean heeft aangespoord naar Middelburg te komen omdat er immers nauwelijks portret-tisten voorhanden waren nu Van Dijk niet meer naar Zeeland kwam.

Deze portretten vallen onder zijn mooiere werken

Jean Appelius heeft voor tal van voorname families gewerkt, onder wie welhaast vanzelfsprekend de familie Van Citters. In de collectie van het Zeeuws Genootschap zijn de pendan-ten die Appelius heeft gemaakt van Jacob van Citters (1708-1792), heer van Sint Laurens en Popkensburg, en zijn vrouw Sara Boudaen (1718-1781), vrouwe van St. Laurens en Popkensburg. Dit zijn mooie voorbeelden van de fraaie pen-seelvoering van Appelius, waarbij de manier

waarop hij de manchetten van de heren schildert zondermeer zijn handelsmerk is. In die tijd trok ook Jan Palthe (1717-1769) een tijd-je uit Leiden naar Zeeland. Van hem zijn onder andere twee zeer grote portretten bekend, die tot de vaste opstelling behoren van het Maritiem Muzeum Vlissingen. Het ene stuk stelt Johan Cornelis Lampsins (1716-1767) en zijn overleden vader Apollonius Lampsins (1674-1728) voor. Op het andere portret is zijn vrouw Margaretha Stautijn (1726-1805) afgebeeld, samen met haar schoonmoeder Constantia Catharina Munter (1684-1768) en de 4-jarige Apolonius Jan Cornelius Lampsins (1754-1834). Deze portretten vallen onder de mooiere werken van zijn hand. Deze familie Lampsins behoorde tot de elite van Zeeland en leden ervan hebben vooraanstaande posities bekleed in Vlissingen. In het laatste kwart van de 18de eeuw komen er Zeeuwse kunstenaars in beeld als portret-tisten. Zo is er in de collectie van het Zeeuws Genootschap een fraai portret dat Abraham Meertens (1747-1823) heeft gemaakt van de kun-stenaar Jacob Perkois (1756-1809). In 1786 kreeg Thomas Gaal (1939-1817) van de regenten van het Burgerweeshuis van Middelburg de opdracht hun groepsportret te maken. Eerder deze eeuw hebben Jan Palthe en Aert Schouman dergelijke regentenportretten gemaakt.

* Jan Palthe, portretten van Johan Cornelis Lampsins (1716-1767) en Apollonius Lampsins (1674-1728) en Margaretha Stautijn (1726-1805), Constantia Catharina Munter (1684-1768) en de vierjarige Apolonius Jan Cornelius Lampsins (1754-1834). Collectie Maritiem Muzeum Vlissingen.

• Links: Philip van Dijk, groepsportret van Nicolaas Steengracht (1699-1756), zijn vrouw Anna Maria Spiering (1708-1747) en hun kinderen, 1733. Collectie Stichting Duivenvoorde, Voorschoten.

• Boven: Johan Julius Heinsius, portrettekening van jhr. mr. Nicolaas Steengracht (1754-1840). Collectie Stadhuis­museum Zierikzee, in bruikleen Kasteel Duivenvoorde en Stichting Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en Oosterstein. Foto Stadhuis­museum Zierikzee.

• Volgende pagina's: Jean Appelius, groepsportret van het gezin van Jacob van der Mandere (1707-1775) en Petronella Geertruida van Berckel (1716-1780). Collectie Zeeuws Museum, Middelburg.

Familie Steengracht
Sommige Zeeuwen lieten zich meerdere malen in hun leven portretteren. Voordat Nicolaas Steengracht (1699-1756) in 1733 door Philip van Dijk een fraai groepsportret van zijn gezin liet maken, heeft hij door Dirk Vlietland van zichzelf en zijn vrouw Anna Maria Spiering (1708-1747) twee portretten laten maken.

De oogst aan Zeeuwse portretten uit de 18de eeuw is groot

Het groepsportret hangt op kasteel Duivenvoorde en behoort naar mijn mening tot de mooiste werken die Van Dijk heeft gemaakt. Op dit portret staat ook zoon Johan Steengracht (1727-1785). Deze liet zichzelf in circa 1755 samen met zijn vrouw Jacoba Magdalena Ockersse (1731-1772) en de baby jhr. mr. Nicolaas Steengracht (1754-1840) door Jean Appelius als pendanten portretteren. Vervolgens is de kleine Nicolaas Steengracht in 1760 als 6-jarig jongetje door Hendrik van Velthoven op

het doek vastgelegd en in 1763 nogmaals door Johan Julius Heinsius die toen ook van zijn ouders en zijn jong overleden broertje Adriaan Cornelis Steengracht (1762-1764) portrettekeningen heeft gemaakt. Daarna is hij rond 1780 nogmaals door een onbekende kunstenaar geportretteerd. De portretten uit 1755, 1763 en 1780 hangen op Kasteel Duivenvoorde bij Voorschoten en het stuk uit 1760 is door een verdeling van de collectie Steengracht op Kasteel Keukenhof bij Lisse terechtgekomen. In een particuliere collectie, tenslotte hangt een portret van Johan Steengracht door Jan Palthe, dat kijkend naar de leeftijd van de voorgestelde vermoedelijk in de jaren zestig geschilderd zal zijn.

Familie Van der Poort
Op Kasteel Duivenvoorde hangen twee portretten die Philip van Dijk in 1751 heeft gemaakt van Johan Gualtherus van der Poort (1713-1786) en van zijn vrouw Johanna Susanna van der Mandere (1714-1793) met hun dochtertje Johanna Petronella van der Poort (1754-1783). In 1756 kreeg Jan Palthe van hem de opdracht ook twee portretten te maken, die eveneens op Kasteel Duivenvoorde hangen. Weer vier jaar later heeft Van der Poort bij Jean Appelius een groepsportret van hun drieën laten maken, dat tegenwoordig in een particuliere collectie is. Vervolgens lieten ook zij zich in 1763 door Johan Julius Heinsius portretteren. Overigens is deze dochter, Johanna Petronella, in 1777 in Middelburg met bovengenoemde jhr. Nicolaas Steengracht getrouwd. Ook Jacob van der Mandere (1707-1775), de broer van Johanna Susanna van der Mandere, liet door Appelius twee pendanten van hem en zijn vrouw Petronella Geertruida van Berckel (1716-1780) maken. Daarnaast heeft ook hij Appelius de opdracht gegeven een groepsportret te laten maken van zijn hele gezin. Al met al is de oogst aan Zeeuwse portretten uit de 18de eeuw zeer groot; zij verdienen het nu eens beter bekeken te worden. 🍷

Stadhuis­museum Zierikzee
Meelstraat 6-8
4301 EC Zierikzee
+31 (0)111 45 44 64
www.stadhuismuseum.nl

Geopend van dinsdag t/m zaterdag van 11.00-17.00 uur, op zondag van 13.00-17.00 uur.
De tentoonstelling *Zeeuwse portretten uit de achttiende eeuw* is te zien t/m 30 november.
Er worden werken getoond uit de collecties van Kasteel Duivenvoorde, Kasteel Keukenhof, Museum De Lakenhal, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, het Zeeuws Museum, het Zeeuws Genootschap, het Zeeuws Archief, als ook van particulieren. Veel van deze portretten zijn zelden voor publiek te zien. De gelijknamige publicatie is geschreven door gastconservator drs. Jim van der Meer Mohr en uitgegeven door WBooks.

